

Václav Prchlík: Generál, který se za svou hodnost nemusel stydět

PERSONÁLIE

* 25. 8. 1922 Stráž nad Nežárkou
+16. 3. 1983 Praha

Klement Gottwald po druhé světové válce řekl: Nebudeme z generálů dělat komunisty, ale z komunistů generály. Jedním z nich byl Václav Prchlík. Generál, který se ale za svou hodnost nemusel stydět. Narodil se 25. srpna 1922 ve Stráži nad Nežárkou u Jindřichova Hradce. Je s tím spojena jedna humorná epizoda. Generál Prchlík jako náčelník Hlavní politické správy Československé lidové armády (HPS ČSLA) pravidelně hovořil v armádním rozhlasovém vysílání Polní pošta, kam volali i posluchači. Jeden z nich se ho zeptal: Sou-druhu generále, můžete odpovědně říci, do kdy bude stát stráž nad Nežárkou?

Hvězdná kariéra

Letos by se Václav Prchlík dožil devadesáti let. V příštím roce od smrti uplyne třicet let. Zemřel 15. 3. 1983 v Praze ve chvíli, kdy se měl setkat s blízkým člověkem.

Václav Prchlík absolvoval za druhé světové války reálné gymnázium. Málokdo věděl, že na jejím konci se v rodném kraji zapojil do partyzánského hnutí. V letech 1945 až 1949 pracoval jako úředník v ČKD Praha. Od války byl členem KSČ. V roce 1949 se stal důstojníkem z povolání a pracoval v politickém aparátu ČSLA. Již v roce 1955 byl jmenován náměstkem ministra obrany a v roce 1956 náčelníkem Hlavní politické správy ČSLA. Téhož roku byl povýšen do hodnosti generálmajora, v roce 1960 do hodnosti generálporučíka a v roce 1963 generálplukovníka. Od roku 1958 byl členem ÚV KSČ a od roku 1960 poslancem Národního shromáždění. Dá se říci hvězdná kariéra. Ostatně v naší historii i současnosti nepříliš výjimečná.

Václav Prchlík patřil k předním osobnostem Pražského jara

Na přelomu roku 1967-1968 a na začátku roku 1968 se Václav Prchlík postavil proti připravovanému zásahu armády na podporu prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky Antonína Novotného, a poté patřil k předním osobnostem reformního úsilí

v KSČ a ve společnosti. Od února do července roku 1968 se stal vedoucím velmi významného 8., státně administrativního oddělení ÚV KSČ, které politicky řídilo ministerstvo vnitra a obrany a další ozbrojené složky.

Od nástupu do funkce připravoval koncepci nové státní bezpečnostní politiky a novou československou vojenskou doktrínu respektující výrazněji tradice, suverenitu a zájmy Československa.

Osudnou se mu stala tisková konference 15. července 1968, kdy kritizoval takticky se prodlužující pobyt sovětských jednotek vracejících se z velitelsko-štábního cvičení Šumava, což mělo ovlivnit politické dění v republice. Ve svém vystoupení kritizoval i způsob řízení Varšavské smlouvy a vyslovil se pro rovnoprávné postavení členských zemí v této alianci. To vyvolalo ostrou reakci sovětské vlády, která Václava Prchlíka obvinila z prozrazení utajovaných skutečností. První tajemník ÚV KSČ Alexandr Dubček nedokázal tomuto nátlaku čelit a generála Prchlíka z funkce vedoucího 8. oddělení odvolal. Pro zasvěcenější to byl první signál, že další vývoj nebude jednoznačný.

Po odvolání se Václav Prchlík setkával jen se sankcemi. V lednu 1969 se spolu s bývalým ministrem obrany Bohumírem Lomským a dalšími poslanci postavil v parlamentu proti okupaci země členskými státy Varšavské smlouvy, s výjimkou Rumunska. V září téhož roku byl odvolán z ÚV KSČ a vyloučen ze strany, v říjnu zbaven poslaneckého mandátu Sněmovny lidu Národního shromáždění a v listopadu byl z hodnosti generálplukovníka degradován na vojína.

V roce 1971 byl Václav Prchlík za již uvedené údajné vyžazení státního tajemství odsouzen nejdříve ke třem rokům a později k dvaceti dvěma měsícům vězení, které strávil na Borech. Pracoval tu ve zdravotně závadném prostředí při broušení skel pro jabloneckou bižuterii. O milost či zkrácení doby vězení nikdy nepožádal. Na vězení si nestěžoval, spoluvězňové z úcty k němu i přes jeho odpor dělali všechny nepříjemné práce za něho. Neoslovovali ho jinak než „pane generále“.

Po propuštění z vězení byl Václav Prchlík až do své smrti zaměstnán v Pragoservisu v dělnické profesi. I když byl sledován, aktivně se podílel na činnosti vojenské části disidentů.

Stranickopolitický aparát v ČSLA

Je paradoxní, že jednou z předních osobností reformního hnutí Pražského jara a následně odporu proti invazi vojsk Varšavské smlouvy a sovětské okupaci byl nejvyšší představitel stranicko-politického aparátu v armádě. Tedy složky, jejíž náplní práce bylo ovlivňovat myšlení a jednání příslušníků armády v souladu s marxistickoleninským učením.

Stranicko-politický aparát byl podle sovětského vzoru v armádě budován záhy po únorových událostech roku 1948. Řídila jej jako součást ministerstva národní obrany HPS ČSLA. Ve velení vojenských okruhů a armád jednotlivých druhů vojsk byly politické správy, na sborech a divizích politická oddělení a v útvech politické skupiny v čele se zástupcem velitele pro věci politické (ZVP); ve skupině byli i většinou z vojenských funkcí uvolněný předseda stranické organizace a předseda svazácké organizace, propagandista a náčelník klubu (vojáci byli ideologicky ovlivňováni i prostřednictvím kultury). ZVP byli i na praporech a rotách. Např. i všichni vojenští novináři či důstojníci armádních uměleckých složek měli status politických pracovníků.

Příslušníci stranickopolitického aparátu patřili v armádě mezi nejméně oblíbené, a to i mezi vojáky z povolání. Část z nich svou roli sehrávala zpočátku i později s pozorovatelnou nízkou profesionální úrovní. O propagandistech se například říkalo, že odcházejí-li z funkce a předávají ji někomu jinému, tak stačí, když zavrou ústa. Konečně se to odrazilo i ve filmech, jako Tankový praporek nebo Černí baroni.

Ale jak už z to někdy paradoxně bývá, během šedesátých let minulého století stejně jako v celé společnosti, tak i v armádě začalo docházet k významnému myšlenkovému vývoji. Centrem intelektuálního politického nonkonformismu se stala především Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda v Praze (VPA KG). Vycházely zde pozoruhodné vědecko-výzkumné práce opřené i o soudobou západní vědeckou literaturu, která se zde běžně překládala a publikovala. HPS tyto aktivity v podstatě tolerovala, pokud se na nich jednotlivci přímo nepodíleli. Ale i přes jisté sympatie k obrodnému hnutí, fakticky stále s objektivní setrvalostí, byla konzervativní součástí armády.

VPA KG, která připravovala vojáky z povolání pro výkon politických a stranických funkcí v armádě, byla vědeckovýzkumným zázemím Václava Prchlíka. Ve VPA se realizovala i vědeckovýzkumná činnost v oblasti války a míru. Koncem šedesátých let byla centrem reformního hnutí v armádě. Všechny tyto události i osobnost generála Václava Prchlíka patří nejen k naší vojenské historii. Proto byla VPA KG sovětskými vojsky okupována jako první, personálně decimována a přemístěna do Bratislavy. Z armády byla propuštěna i podstatná část pracovníků HPS ČSLA.

Jak to bylo s údajným vojenským převratem

V prosinci roku 1967 předložil po několikaměsíčních kuloárních diskuzích o budoucích personálních změnách ve stranických orgánech Ota Šik na zasedání ÚV KSČ návrh na odvolání prezidenta Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka strany. Odvolání vyvolalo vnitrostranický konflikt, a to zvláště proto, že nebyl zároveň zvolen jeho nástupce.

To pravděpodobně vyvolalo vážné znepokojení předsedy hlavního výboru KSČ na ministerstvu národní obrany generálmajora Jana Šejny, jinak Novotného chráněnce a přítele jeho syna, protože v tu dobu ho vojenská prokuratura vyšetřovala za vážné kriminální delikty. Šejna dobře věděl, že ho může zachránit jen Novotný. A to za předpokladu, že zůstane ve funkci, takže nezbývalo než se pokusit za pomoci armády ho udržet ve funkci.

Šejnovými spolupracovníky se zprvu pravděpodobně stali generálové blízcí Novotnému: první náměstek ministra obrany generál Vladimír Janko, náčelník generálního štábu generál Otakar Rytíř a náčelník HPS generál Václav Prchlík. Všichni měli jiné motivy než Šejna.

Novotný po odvolání z funkce spoléhal na vedoucího sovětského představitele Leonida Brežněva. Ten však Novotnému nezapomněl, že v roce 1964 projevil jistý nesouhlas s odvoláním Nikity Chruščova, což bylo ve vztazích k sovětským vůdcům cosi nemyslitelného. V tu dobu Brežněv k pražským událostem vyřkl mnohokrát opakovanou větu „Eto vaše dělo, taviři!“ Čímž paradoxně a nechtěně podpořil reformní křídlo v KSČ proti konzervativcům.

Novotný přesto obě vysoké funkce dál vykonával. To zvýšilo Šejnovo úsilí pomoci mu upevnit postavení za pomoci armády. Mysleli i na sebe. Rytíř se údajně měl stát ministrem obrany, Janko náčelníkem generálního štábu a Šejna náčelníkem HPS.

Prchlíka, který se zpočátku v situaci nedokázal zorientovat a přiznal to i v okruhu svých nejbližších spolupracovníků, se chtěli zbavit jmenováním do čela Svazu pro spolupráci s armádou, protože se k nim již nepřipojil. Za to Šejna získal podporu vedoucího 8. oddělení ÚV KSČ Miroslava Mamuly a náměstka ministra vnitra Josefa Kudrny.

Generál Václav Prchlík na podporu reformního křídla armádou svolal stoupence nového vedení KSČ do VPA KG, kde k nim promluvil i právě zvolený první tajemník ÚV KSČ Alexandr Dubček, který vojenské představitele požádal, aby v politickém střetnutí zůstali neutrální. Tím byl překažen i Šejnův záměr, ztratil spojení, protože Dubček okamžitě začal s personálními změnami, v první řadě prosadil generála Prchlíka do čela 8. oddělení. Později v dubnu 1968 byl odvolán i ministr obrany generál Bohumír Lomský a nahrazen neprozřetelně Martinem Dzúrem.

Generálovi Šejnovi nezbyvalo než emigrovat a generál Janko za dosud nevyjasněných okolností spáchal sebevraždu.

Ve VPA KG vzniklo Memorandum 68

Autorem Memoranda 68 byli již zesnulí Ing. PhDr. Milan Žďímal, CSc., a PhDr. Bohumil Švarc, CSc., spolu s Vladimírem Řehákem (který 8. srpna 1970 se dvěma syny, frekventanty leteckého učiliště, unesl dopravní letadlo a všichni emigrovali). Na tvorbě textu se podílelo 42 vojenských vědců, sociologů a psychologů, ale i teoretici vědy, válečné ekonomie, politologie, pedagogiky, historie, teorie řízení, prognostiky a technických věd z mezioborového týmu „sociální výzkum vědeckotechnické revoluce ve vojenství“. Memorandum bylo přijato a podepsáno třiceti signatáři v květnu 1968 a zasláno prezidentovi, prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ, premiérovi, předsedovi parlamentu a dalším vedoucím politikům. Ministři obrany a zahraničních věcí v dopise rektorovi VPA KG profesorovi PhDr. Vojtěchu Menclovi, DrSc., text ocenili.

Je zajímavé, že ještě v listopadu 1968 se na Slapech ve spolupráci s Richtovým týmem při Filozofickém ústavu ČSAV konal týdenní teoretický seminář a v dubnu 1969 konference na téma Válka a věda v podmínkách vědeckotechnické revoluce. Krátce poté bylo dubnové plénum ÚV KSČ, které odvolalo prvního tajemníka Alexandra Dubčeka z funkce a zvolilo jím Gustáva Husáka. Po něm nastoupily perzekuce. Ve stejný den, kdy se konala zmíněná konference, proběhla v noci ve stejném sále instruktáž, jak v armádě začít s normalizací. První rozkaz prezidenta republiky Ludvíka Svobody

symbolicky zrušil právě VPA KG. Richtův tým se rozloučil s řadou spolupracovníků a přidal se k Husákově politice. Tým skončil i s vědou a nic podstatného již nevytvořil. Tým Memoranda byl rozprášen.

Memorandu se nevyhnulo ani známé Poučení z krizového vývoje z prosince 1970, kde se uvádí: „Jedním z politických a ideologických center pravice byla Vojenská politická akademie, z níž vzešlo v létě 1968 dokonce oficiální memorandum s požadavkem, aby byly přehodnoceny zásady vojenské politiky strany a státu schválené XIII. sjezdem KSČ, a aby byla upravena čs. vojenská doktrína na základě revize našeho vztahu k Varšavské smlouvě.“ Ironicky lze dodat, že tak tomu skutečně bylo.

Dramatickým zlomem se stal okamžik, kdy vedoucí 8. oddělení ÚV KSČ řídící bezpečnostní složky Václav Prchlík zařadil nejdůležitější pasáže Memoranda do stranického dokumentu Otázky politiky vnitřní a vnější bezpečnosti státu, současný stav a základní směry jejího řešení. To bylo základní příčinou, proč byl Prchlík z funkce odvolán. Ne tedy proto, že byl proti prodlužování vojenského cvičení vojsk Varšavské smlouvy a sovětské jednotky z naší republiky nechtěly odejít. I když i tento důvod Prchlíkovi přitížil.

Pro rozšíření myšlenek Memoranda se nejvíc zasloužil generál Václav Prchlík. Vzpomenout jej např. v souvislosti se srpnovými událostmi vyžadovalo pro jeho složitou životní historii jistou odvahu. Z jeho pracovního okolí téměř nikdo nežije. Je třeba ocenit, že jako první k tomu odvahu našel v roce 2005 v televizním publicistickém pořadu senátor Petr Pithart. Nezapomněl, že tento generál již v květnu roku 1968 upozornil na možnost vojenské okupace a nutnost se na to vojensky připravit a vpád alespoň zkomplikovat. Mnozí vedoucí straníků a státní představitelé jeho počínání považovali za provokaci a vojenská a politická kariéra Václava Prchlíka tím předem skončila. Nejen jeho, v armádě byli někteří vojáci za ministra Martina Džúra odvoláni z funkcí také již před 21. srpnem 1968.

Smutné i příznivé důsledky

Generál Prchlík se nevzdal svých postojů stejně jako víc než jedenáct tisíc dalších vojáků z povolání. Ve veřejnosti je stále málo známo, že stejně jako byl za druhé světové války nejvíc zdecimován důstojnický sbor, kdy padlo nebo bylo vězněno dvacet pět tisíc vojáků z povolání, i po srpnu 1968 byli z profesionálních skupin nejvýrazněji postiženi právě vojáci. Paradoxní opět je, že zatímco z jiných vojenských odborností musela odejít desetina až pětina vojáků z povolání, z politického to bylo 40 %, což se zdůvodňovalo náročnějšími kritérii při jejich stranickopolitických prověrkách.

Ve srovnání s jinými postkomunistickými zeměmi byla proto armáda následně v jisté výhodě. Mohla se zpočátku při demokratické transformaci opřít o své rehabilitované příslušníky. Spolu s nimi byli rehabilitováni žijící i zemřelí vojáci z povolání, kteří byli propuštěni, vězněni a popraveni po únoru 1948. Rehabilitace byla provedena podle zákona č. 87/1991 Sb. a RMO č. 7/1990 a požádalo o ni 11 710 bývalých vojáků z povolání, studentů vojenských škol a občanských pracovníků, kteří byli z československé armády protiprávně propuštěni v letech 1948 až 1989. Rehabilitováno bylo 9138 žadatelů, tj. 78 %. Zamítnuto bylo 2572 žádostí. V rámci rehabilitace bylo jmenováno nebo povýšeno do vyšších hodností 7451 generálů, důstojníků a praporčků. O úspěšnosti rehabilitací svědčilo, že k soudu se odvolalo jen 18 žadatelů. Reaktivováno bylo 1204

vojáků, další pracovali v rezortu jako občanští zaměstnanci. Mnozí z rehabilitovaných zastávali vysoké funkce. Rehabilitace proběhly výrazně organizovaněji než personální transformace armády. Tak důsledně a odpovědně nebyly provedeny v žádném jiném rezortu či instituci.

Condoleezza Riceová o generálovi Václavu Prchlíkovi

O generálovi Václavovi Prchlíkovi kromě mnoha dalších prací píše ve své disertační práci Sovětský svaz a Československá armáda 1948-1983 také bývalá americká ministryně zahraničních věcí Condoleezza Riceová. Práce je případovou studií a vyšla v roce 2005 i u nás pod názvem Nejisté spojenectví v nakladatelství XYZ.

Studie pojednává o vztazích mezi komunistickou stranou a armádou ve východní Evropě pod vlivem sovětské ideologie a vojenské strategie a zaměřuje se na Československo. V centru pozornosti je personální výstavba československé armády a její další rozvoj.

O generálovi Václavovi Prchlíkovi píše autorka v kapitolách Československá lidová armáda po destalinizaci 1956-1967, Armáda v období liberalizace, leden až srpen 1968, a Invaze a normalizace, srpen 1968-1975. Podle ní rozkol ve vojenském velení vyrostl z konfliktu kolem rehabilitací. Václav Prchlík jako náčelník HPS ČSLA vyslovil znepokojení, že rehabilitace nezákonně postižených lidí v roce 1955 nebyly dokončeny.

Bylo to proti vůli prezidenta Antonína Novotného, který měl na nezákonných soudech a čistkách svůj podíl. Podařilo se však potrestat některé důstojníky, kteří se na nezákonných procesech podíleli. O rehabilitaci slovenských generálů usiloval podle autorky zejména generál Egd Pepich, který se po Prchlíkovi stal v roce 1968 náčelníkem HPS a po 21. srpnu byl na Slovensku předsedou Svazarmu – Svazu pro spolupráci s armádou. Pro většinu příslušníků HPS se jmenování Pepicha náčelníkem HPS zdálo poněkud překvapivé, nepatřil k příliš výrazným vojenským osobnostem.

V souvislosti s rozhodnutím rehabilitovat vojáky se rozvinula i diskuze o současné úloze strany v armádě, což vedlo k rozkolu uvnitř vojenské elity. Prchlík byl podle

autorky zřejmě přesvědčen, že problémy ČSLA mohly být vyřešeny pouze důkladným přehodnocením úlohy strany v politické výchově a politické kontrole. Prchlík si uvědomil, že nutným předpokladem profesionalizace důstojnického sboru je omezení politické kontroly. Podle Riceové Prchlík dával přednost

systemu bez stranických orgánů a organizací. To je však pohled zvnějška, spíš v tu dobu šlo o obsah aktivit tohoto systému, zvýšení participace příslušníků rezortu na řízení a rozhodování s respektováním principu nedělné velitelské pravomoci.

V souvislosti s údajným pokusem skupiny vedené Šejnou pak také se vedla diskuze o nebezpečí zneužití armády pro politické cíle, jak se stalo později v roce 1969, kdy byla armáda vyslána proti demonstrujícím občanům.

Podle Riceové se již před rokem 1968 HPS liberalizovala a stranická organizace pod vedením Šejny se stala útočištěm konzervativních představitelů ministerstva obrany a generálního štábu. Šejnův pokus na jedné straně posílil liberály v armádě, hlavně ve vojenských školách a médiích, ale na druhé poškodil pověst armády ve veřejnosti.

I přes Šejnův útek stále trvalo napětí mezi HPS jako stranickopolitickým orgánem a stranickou organizací ministerstva národní obrany, která byla stále ovlivňována bývalým vedoucím 8. oddělení ÚV KSČ Miroslavem Mamulou. Nový náčelník HPS Egyd Pepich se snažil vzájemné vztahy urovnat, ale bez podstatných výsledků. Navíc se radikalizující se vývoj vymykal HPS z rukou, zvláště pokud jde o vojenská média a velmi liberální VPA KG.

Prchlikovo věznění bylo součástí normalizačních represí

Pronásledování a věznění Václava Prchlíka bylo, jak je zřejmé z otevřeného dopisu Vladimíra Kolmistra Petrovi Pithartovi, součástí normalizačních represí. Nastupující Husákův režim si „velice bedlivě hlídal, aby jakkoliv organizace či její náznak vznikl“. Již v roce 1970 byli zatčeni, souzeni a vězněni Jaroslav Litera, Zdenek Příkryl, Josef Stehlík, Alfred Černý a Milan Hübl, že k připravovaným volbám vypracovali a šířili manuál, jak postupovat při volbách, aby byly svobodnější. Stejně jako Václav Prchlík byli odsouzeni a vězněni Karel Kaplan a Karel Boček.

V roce 1969 hlasovali proti pobytu sovětských vojsk v ČSSR poslanci František Kriegel, Gertruda Sekaninová-Čakrtová, Marie Miková, Božena Fuková, Václav Prchlík a František Vodsoň. Ze strany vystoupili Ludmila Jankovcová, Marie Zápotocká, Marie Švermová, Miluše Köhlerová a generál Jaroslav Uhlíř, španělský interbrigadista.

Charakter

Přemýšlíme-li o úloze generála Václav Prchlíka v událostech Pražského jara, o jeho nejednoduché situaci, kterou nakonec čestně zvládl, jeho blízcí se shodují v tom, že o tom rozhodl jeho charakter. V rozhodující dějinné situaci se zachoval jako čestný voják.

dr. Antonín Rašek